

ANTONI FERRANDO FRANCÉS
Catedràtic de Lingüística Valenciana de la
Universitat de València

JOAN OLEZA SIMÓ
Catedràtic de Literatura Espanyola de la
Universitat de València

ÁNGEL LÓPEZ GARCÍA-MOLINS
Catedràtic de Lingüística General de la
Universitat de València

JESÚS HUGUET PASCUAL
Secretari del Consell Valencià de Cultura

TAULA REDONA

L'ACTITUD CÍVICA DE
MANUEL SANCHIS GUARNER

29 de gener de 2007

230 ANIVERSARI

LA REIAL SOCIETAT ECONÒMICA D'AMICS DEL PAÍS I
L'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LENGUA

Es complauen a convidar-vos a la Taula redona, que se celebrarà el dia 29 de gener, a les 19:30 hores en l'Aula Magna de la Universitat de València, c/ Universitat, 2, a càrrec de:

Professor Doctor Antoni Ferrando Francés. (Membre de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i Catedràtic de Lingüística Valenciana de la Universitat de València)

Professor Doctor Joan Oleza Simó. (Catedràtic de Literatura Espanyola de la Universitat de València)

Professor Doctor Angel López García-Molins. (Catedràtic de Lingüística General de la Universitat de València)

Il·lustríssim Senyor Jesús Huguet Pascual. (Secretari del Consell Valencià de Cultura)

Sobre el tema: **"L'ACTITUD CÍVICA DE MANUEL SANCHIS GUARNER "**

Moderador: **Professor Doctor Lluís Agulló i Lúcia.** President de la Secció de Ciències Socials de la R.S.E.A.P.

<http://www.rseapv.org>

València, gener del 2007

LA TASCA CÍVICA DE MANUEL SANCHIS GUARNER

Antoni Ferrando Francés

Catedràtic de Lingüística Valenciana de la Universitat de València,
Membre de l'Academia Valenciana de la Llengua

La trajectòria intel·lectual i vital de Sanchis Guarner (1911-1981) és l'indistriable de la seua estima i el seu compromís per la llengua i la cultura valenciana en general. Fou un home que consagrà la major part de les seues energies al servei d'una causa noble: contribuir a la construcció d'un País Valencià democràtic i reconciliat amb la seua cultura. El seu valencianisme fou, sobretot, un valencianisme cívic. Per a Sanchis, "la pàtria sempre és un projecte, és una cosa que hem de realitzar, amb les arrels ben sòlides, ben clarificades, ben fondes, però mirant endavant". Sempre hi va creure i, ja des de ben jove, quan decidí militar en Acció Cultural Valenciana i en la Federació Universitària Escolar (FUE), ho va posar en pràctica. Don Manuel no es refugià mai en la torre d'ivori en què esdevenen sovint l'erudició i la ciència; ben al contrari, va fer sempre compatible l'estudi de la llengua i la cultura del país amb una implicació activa en la tasca de valencianització social i de democratització política. Més encara, adoptà les estratègies didàctiques que considerava més escaients per augmentar l'eficàcia dels seus escrits i de la seua paraula. El seu treball cívic consistí precisament a descobrir als seus compatriotes els trets identitaris del país, perquè, depurats d'adherències patriotes i narcisistes, poguessen servir d'element cohesionador i dinamitzador del poble valencià. Certament, Sanchis va elaborar els seus treballs amb ulls crítics, però també amb una mirada afectiva omnipresent. I no desaprovà cap mitjà o plataforma adequada que pogués ser útil per als seus objectius. Es pot ben dir que l'obra de Sanchis fou un projecte sistemàtic de recerca i de difusió didàctica d'aquests objectius per fer possible la recuperació de l'ànima del país. Postulà sempre el diàleg i l'entesa, basada, no en l'aigualiment de les seues pròpies posicions, sinó en la possibilitat de distingir entre l'essencial i l'accessori i, sobretot, en la manera de tractar les qüestions més conflictives, convençut que la raó i el sentit comú s'imposarien.

Ara bé, a mesura que ens allunyem dels anys en què visqué Sanchis, se'ns esmuny una bona part de la tasca cívica del mestre, la que s'expressà a través d'articles periodístics, entrevistes, informes, dictàmens, discursos, cartes i, en general, activitats que no sempre han tingut un reflex escrit o que, en tot cas, s'han difòs en mitjans de circulació efímera o de difícil accés. Manifestacions que, altrament, constitueixen una de les facetes més entranyables de la seua activitat intel·lectual i que corren el perill de ser esborrades per l'inexorable pas del temps. Sanchis fou, fins als darrers moments de la seua vida, un activista cultural incansable. El meu objectiu, ara i ací, és sintetitzar, ni que siga summàriament, les manifestacions més interessants d'aquestes activitats, que, encara que, en el seu format escrit, no es poden considerar part del *corpus* científic del Mestre, són, en conjunt, les expressions més eloqüents de la seua tasca cívica. Sense aquesta dimensió d'activista cultural, Sanchis difícilment hauria arribat a ser considerat, en paraules de Fuster, l'"home-símbol" del valencianisme.

Examinem, en primer lloc, la seua tasca periodística. No és prolífica –uns cinquantena d'articles–, però és constant i, durant la Transició, relativament intensa, prova evident de la importància que Sanchis, ja des de ben jove, va atribuir als mitjans de comunicació com a instruments molt útils per a informar i orientar el gran públic. De fet, va aprendre del seu oncle Josep Sanchis Sivera que la cultura no podia ser patrimoni d'unes elits i, talment com ell, va considerar que les revistes i, sobretot, la premsa periòdica eren els mitjans més idonis per a donar a conèixer els resultats de les seues recerques, les seues reflexions i el seu ideari valencianista.

Sanchis s'estrenà com a activista cultural, el 1930, quan només tenia 18 anys d'edat, en *Acció Valenciana*, una revista d'estudiants i joves professors de la Universitat de València que es proposava impulsar la seua valencianització, i ho va fer amb col·laboracions de diversa mena. La més interessant sens dubte és la sèrie d'entrevistes que, junt amb Francesc Carreres de Calatayud, va realitzar als més importants estudiosos de la llengua de tot l'àmbit lingüístic català (Lluís Revest, Pompeu Fabra, Antoni M. Alcover, Lluís Fullana, Josep Sanchis Sivera, etc.), a propòsit de la proposta de creació d'una Acadèmia de la llengua (1930). La iniciativa responia, concretament, a una proposta pública de Teodor Llorente i Falcó, que, en realitat, propugnava la creació d'una Acadèmia de la Llengua Catalana, amb seu a Barcelona i amb un representació proporcional de tots els territoris de la llengua, i se situa en el context dels intents del valencianisme cultural per a aconseguir un consens sobre la norma lingüística del valencià.

Després, durant l'etapa republicana, Sanchis, a pesar de les seues prolongades absències de València a partir de la tardor de 1932, no s'està d'intervenir en les dues principals revistes valencianistes, *El Camí* i *Timó*, òrgans d'expressió del Centre d'Actuació Valencianista i de Proa, respectivament. Dels articles de Sanchis d'aquesta època, en destacaria "La commemoració del centenari. S'acosta 1938" (*El Camí*, 1934), en què el recordatori del seté centenari de la conquesta de València li serveix de pretext per a presentar un ambiciós programa d'activitats valencianitzadores de cara a aquesta commemoració.

Mentre estigué a Mallorca (1943-1959), i malgrat l'escàs marge de temps que li deixaven les seues múltiples ocupacions, Sanchis no deixà d'escriure en revistes, setmanaris i premsa diària de tot l'àmbit lingüístic. No devia ser alié a aquesta activitat l'exemple i els suggeriments del seu bon amic Francesc de B. Moll. En el cas de la premsa valenciana, responia a invitacions dels seus responsables, que coneixien bé la trajectòria del jove filòleg. Així, Teodor Llorente i Falcó, vell amic de la família Sanchis, director de *Las Provincias*, li demanà una col·laboració sobre el refranyer valencià per a l'*Almanaque de Las Provincias* de 1945. Sota l'aparença innòcua d'un treball d'erudició, Sanchis es proposa recordar als seus conciutadans, en plena postguerra i en plena eufòria de l'"España una, grande y libre", la seua condició de valencians. Xavier Casp li encarregà l'article "Els escriptors i la gramàtica" per al número 1 de la revista *Esclat* (1948), on Sanchis defensa la necessitat d'una bona formació gramatical entre els escriptors per a garantir la dignitat de la llengua literària. Arturo Zabala, director de la Institució Alfons el Magnànim, en ser encarregat pel diari *Levante* de dirigir *Valencia, Suplemento dedicado a sus hombres, a su historia y a su tierra*, s'afanyà, en carta de 14 de novembre de 1953, no sols a comunicar-li el nomenament, sinó a sol·licitar la seua col·laboració periòdica sobre temes com els noms dels vents, el canvi semàntic dels mots, la toponímia o qualsevol altre tema amb un "enfoque, como tu sabes darles, que interese al público medio lector del periódico; es decir, que sea sencillo, ameno y apasionante". Un reconeixement diàfan de les bones estratègies didàctiques de Sanchis. El nostre filòleg hi accedí i, el mateix 1954, publicà "El canto de la Sibila, antigua ceremonia de la Navidad valenciana", però les tasques de redacció del *Diccionario Català-Valencià-Balear* li impediren de continuar col·laborant-hi fins que, el 1959, torna a València i, alliberat de la faena del DCVB, reprén l'activitat periodística.

De fet, de 1959 fins a les vespres del seu traspàs, el 1981, Sanchis col·labora prou sovint en la premsa. Dins d'aquesta etapa es poden considerar dos períodes pel que fa a la temàtica que tracta en la premsa, que són un fidel reflex del canvi de situació política: fins al 1975 predominen els articles de caire culturalista, i d'ençà de 1975, els caire més ideològic i combatiu.

Durant el primer període n'escriví una trentena, a *Valencia Atracción*, *Jornada*, *Valencia-Fruits*, *Las Provincias*, la *Revista de l'Altar del carrer del Mar*, *Pensat i fet*, *Gorg*, *Cuadernos para el Diálogo* i, especialment, al suplement *Valencia*, de *Levante*, i sobre els més diversos temes, com sant Vicent Ferrer, les falles, Jaume I, l'estructura urbana de València, l'escut del Regne de València, la *Bíblia* valenciana atribuïda a fra Bonifaci Ferrer, l'obra traductora de Teodor Llorente, etc., sovint relacionats amb les seues publicacions, com ara *La Ciutat de València* (1972). Entre els més remarcables, destacaria "La veu de la terra se sent en la festa" (*Valencia-fruits*, 1963), no sols per la condemna de la "incivil campanya difamatòria de la premsa local contra *El País Valenciano*, de Joan Fuster, un llibre dedicat a combatre els tòpics i les exaltacions de les banalitats accesorïes", sinó per la seua profunda valencianitat.

Durant el segon període n'escriu una dotzena, sobretot al *Diario de Valencia* –una breu experiència de periodisme progressista i valencianista, de capital valencià– i a l'*Avui* –primera experiència de diari en català des de la segona República–, però també a *Levante* i *El País*, en què predominen els temes de defensa de la unitat de la llengua i del dret a l'autogovern. Hi trobem, sens dubte, els seus articles de major densitat ideològica i cultural i els d'expressió més lliure. En aquesta època, la de la Transició, que convidava als radicalismes a causa de les expectatives d'una "ruptura" amb el franquisme, Sanchis va continuar donant proves d'equanimitat, de respecte al contraopinant, de diàleg amb els actors polítics del moment, de tolerància amb els adversaris. Enceta el període la sèrie de quatre articles "Sobre el parlar romànic valencià d'abans de Jaume I", publicats a *Las Provincias* (del 3 al 6 d'abril de 1975), amb què Sanchis Guarner pretengué neutralitzar el discurs dels partidaris de l'existència d'una llengua valenciana prejaumina, sense relació genètica amb el català, tot fent veure que els trets del mossàrab parlat a la València musulmana no s'adeien amb els del valencià del segle XIII ençà. Entre els articles més remarcables del període, destacaria, per la seua densa càrrega cívica, "Sobre les dificultats de ser valencià" (1979), en què Sanchis insisteix en alguns dels punts centrals del seu pensament: "Els

pobles no són essències metafísiques, sinó història, això és, producte d'allò que es fa i d'allò que s'ha de fer"; "La cultura és una concepció coherent i unitària de la vida i de l'home, de la qual es dedueix un estil de viure, una conducta civil i individual, una "ètica", com diu Gramsci", i proposa "en compte de tant de crit i manifestacions d'intolerància i de tantes intrigues als llocs amb capacitat decisòria, més realitzacions, més fruits", ja que "tot allò que anomenem ànima de la nació –la llengua, la història, el sentiment patriòtic– són coses moridores" i "el poble valencià corre encara el risc de despersonalitzar-se".

És obvi que la tasca cultural divulgadora de Sanchis Guarner no s'esgota amb els seus articles de premsa. Va encoratjar a responsables dels mitjans de comunicació i periodistes a ocupar-se de la llengua i dels problemes del país, va donar suport a iniciatives empresarials que cercaven potenciar els interessos valencianistes, com ara *Valencia Semanal* i el *Diario de Valencia*, i va assessorar els primers programes radiofònics en valencià, en concret el popular "De dalt a baix" (1973-1984), que conduïa el malaguanyat Toni Mestre (que ens ha deixat el 2006). En plena transició del règim de Franco a la predemocràcia, concretament entre el gener de 1975 i el maig de 1976, Sanchis encara va aconseguir que *Las Provincias* reproduís les lliçons d'*Els xiquets i la llengua*, un curs amb notable ressò, que ell mateix presentà.

Si la dimensió periodística de Sanchis Guarner és relativament coneguda pel fet de ser obertament pública, no ho és tant la de l'expert a qui es recorre per a un dictamen o un informe o que es presta a assessorar persones i institucions, què sol ser una tasca discreta i a vegades anònima. Com que Sanchis era conscient que la situació de guerra freda entre el bloc occidental i el bloc soviètic havia consolidat el règim franquista, va creure que la manera més efectiva per a contribuir a la supervivència de la llengua, a l'espera de temps millors, era col·laborar en aquelles institucions que permetessen la recerca o la difusió d'almenys certs aspectes de la cultura valenciana. Amb la vinculació a la Secció de Filologia i Literatura de la Institució Alfons el Magnànim (1951), de la mà del seu gran protector, Arturo Zabala, Sanchis Guarner enceta una dinàmica de progressiva incorporació als organismes públics i a les entitats privades de caràcter cultural del País Valencià, que no tenia altre propòsit que el de potenciar des de dins els estudis sobre la llengua, la literatura i la cultura en general dels valencians i d'aconseguir que tinguessen un certa incidència social. Conscient de la necessitat que el

Els ponents de la taula redona amb la Presidenta de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, Honorable Senyora Ascensió Figueres, i el Director de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País, D. Francisco Oltra, al claustre de l'Universitat de València.

valencianisme tingué presència efectiva en tots els àmbits de la societat, no dubtà a participar activament i a ocupar càrrecs directius en les entitats culturals més sòlides del País, com ara la Fundació Gaietà Huguet, l'Ateneu Mercantil de València, l'Aula Ausiàs March, la Societat Econòmica d'Amics del País, el Consell per al Foment de la Llengua Valenciana, Acció Cultural del País Valencià, la Fundació Ausiàs March i el Cercle de Belles Arts de València.

Tot plegat convertí Sanchis Guarner, per mèrits estrictament personals, en l'autoritat científica per antonomàsia del País Valencià, en l'«home-símbol» de la causa de la llengua, circumstància que explica, per exemple, que rebés el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1974), que atorga Òmnium Cultural, i el Premi Unitat de la Llengua Catalana, de la Fundació Jaume I (1981). El reconeixement institucional ple dels seus mèrits docents i investigadors en el camp de la filologia no li arribà, però, fins al 1976, en què obté l'Agregació de Lingüística Valenciana, que al poc temps comportà la direcció del Departament homònim (1976), la condició de catedràtic (1979) i la direcció de l'Institut de Filologia Valenciana (1980). L'autoritat lingüística que li conferia la seua obra filològica, el seu lideratge cultural i seua posició acadèmica expliquen que hagués de dedicar una bona part del seu temps a la redacció d'informes, sol·licituds, dictàmens i declaracions de

la més diversa mena, en funció, sempre, d'aconseguir el reconeixement institucional del valencià.

La distensió política dels seixanta afavorí que els responsables de l'ensenyament de l'Estat espanyol comencessin a fer certes concessions sobre la presència de "las lenguas regionales" en el sistema educatiu. Sanchis aprofità a fons la conjuntura. Així, amb motiu del *Libro Blanco: bases para una política educativa* (1969), publicat pel ministre d'Educació i Ciència, el valencià José Luis Villar Palasí, Sanchis aconseguí que el president de l'Ateneu Mercantil de València, Josep-Antoni Perelló Morales, envie, junt amb els presidents d'altres entitats culturals valencianes, una petició al ministre en favor de la introducció del valencià en el sistema educatiu oficial, que el mateix Sanchis havia redactat. També el 1971, a propòsit d'un Simposi sobre les Llengües Hispàniques a Pamplona, assessora el Sr. Ibarra Chabret, que hi havia d'acudir en representació de la Diputació Provincial de València, perquè defense la presència del valencià a l'ensenyament, als mitjans de comunicació i a la litúrgia. A pesar de la seua brevetat, l'informe fou tot un programa de redreçament idiomàtic en àmbits molt decisius per a garantir un ús normal del valencià.

Després de la mort de Franco, Sanchis, des de les diverses plataformes que ocupa, s'implica en les campanyes de reivindicació d'un règim de cooficialitat per al valencià, i aprofita la projecció afegida que li conferia la seua condició de director del Departament de Lingüística Valenciana per a aconseguir no sols la institucionalització universitària

La taula en un moment de l'acte.

de la filologia valenciana, sinó per a defensar i difondre, enfront de les estratègies secessionistes, els postulats de la filologia romànica sobre la identitat lingüística del valencià i la seua doctrina sobre la necessitat d'adoptar, pel que fa al model de llengua més recomanable per als valencians, una visió policèntrica però convergent amb la resta del domini lingüístic. Posicions que es plasmaren en un bon nombre de documents col·lectius, però redactats bàsicament per ell, com són la declaració del Departament de Lingüística Valenciana *Una doctrina policèntrica però convergent* (1977), l'*Informe sobre la llengua del País Valencià* (1978), avalat per tot el claustre de professors de la Facultat de Filologia, i la *Declaració sobre la unitat de la llengua catalana*, signada per romanistes assistents al XVIè Congrés Internacional de Lingüística i de Filologia Romàniques (1980). També signà, el 3 d'agost de 1978, un *Informe preliminar sobre planificació lingüística presentat a la Conselleria d'Educació del Consell Preautonòmic del País Valencià*, que aspirava a servir de base teòrica per al Pla experimental d'ensenyament del valencià que impulsarà, en iniciar-se el nou curs escolar, el conseller d'Educació, Josep Lluís Barceló.

Sanchis intentà despersonalitzar l'autoritat lingüística que ell mateix encarnava amb la creació de l'Institut de Filologia Valenciana, que concebé com a l'organisme universitari que havia de dictaminar sobre qüestions de lingüística valenciana. A pesar que Sanchis només pogué estar al front de l'Institut poc més d'un any, fou sota el seu paraigua que emeté diversos dictàmens sobre la denominació valenciana dels municipis.

Els informes i dictàmens de Sanchis no es van limitar al camp de la filologia i disciplines afins, sinó també, en més d'una ocasió, a qüestions relatives al dret a l'autogovern dels valencians i als seus signes d'identitat, com és el cas del que redactà el 1976, per encàrrec de la Societat Econòmica d'Amics del País, en defensa de la integritat territorial del País Valencià i, doncs, en contra de les estratègies de desmembrar-ne la província d'Alacant i fer-ne una regió amb Múrcia, que fou publicat com a article periodístic sota el títol de "Otra vez el fantasma del Sureste. Castellón, Valencia y Alicante forman el núcleo del Reino valenciano".

El lideratge valencianista de Sanchis Guarner va comportar així mateix que fos requerida la seua presència en les més diverses sessions d'obertura i cloenda de simposis, estatges, congressos, cursos, trobades i, en general en totes aquells actes, com homenatges, jurats, presentacions de llibres, etc., que, sobre temàtica relacionada amb la nostra llengua i literatura, se celebraven no sols al País Valencià, sinó en la resta del domini lingüístic i encara fora. Tampoc no solia faltar el seu

parlament en les festes literàries, celebracions commemoratives i altres iniciatives culturals semblants a les quals era convidat. Així, participa en els homenatges al Misteri d'Elx, al poeta Vicent Andrés Estellés, als patricis de la Societat Castellonenca de Cultura Casimir Melià i Àngel Sánchez Gozalbo, a Nicolau Primitiu Gómez Serrano, a Josep Lluís Barceló i a Joan Fuster, per citar només els més coneguts; o dedica unes paraules als assistents als Sopars dels Premis Octubre.

Sanchis acceptava de grat fer-s'hi present pertot arreu. L'hi duïen les seues conviccions i el seu caràcter extravertit, però també hi ajudaven la seua independència política i la seua predisposició a mantenir relacions correctes i, si fos possible, cordials i amistoses amb representants d'institucions oficials, entitats culturals, partits polítics, sindicats i col·lectius de diversa mena. La seua independència política, que no indiferència, fou una actitud conscientment perseguida, convençut que podia ser útil per a la causa de la llengua. En certa ocasió, declarà a un periodista català: "M'adono que jo he de fer un paper d'aglutinant". Així, compartia indistintament l'amistat de polítics liberals com Joaquim Muñoz Peirats, de socialistes com Vicent Ventura, o de marxistes com Valerià Miralles.

Sanchis gaudia de parlar en públic, sobretot si veia en l'audiència una predisposició a escoltar els seus missatges valencianistes i els seus al·legats a favor del diàleg, de l'entesa i la concòrdia. Solia improvisar, és a dir, no redactava els seus parlaments si les situacions no exigien una alta formalitat. Per això, en la seua versió escrita, ens han arribat molt pocs dels seus parlaments. Com més pròxim se sentia a l'audiència, més càlida resultava l'espontaneïtat del seu verb. No cal dir que el col·lectiu dels mestres fou un dels destinataris preferits dels seus parlaments. Són molts els docents que encara recorden avui aspectes concrets dels discursos pronunciats per don Manuel amb motiu de trobades, estatges, jornades i reunions de treball de diversa índole. Sanchis, sempre atent als problemes de l'ensenyament del valencià, impulsà la publicació de materials escolars com *Pau i els seus amics* (1977) i *Pany i clau* (1978) –per citar els primers textos escolars que patrocinà la nova Administració democràtica–, i sovint en feia les presentacions.

De parlaments o discursos, en degué fer molts, de molt diversa mena i en els més diferents escenaris. Alguns han estat reelaborats de cara a la publicació. D'altres ens han arribat gràcies a enregistraments sonors. El seu discurs més conegut és potser el que va pronunciar, el 1971, com a mantenidor dels Jocs Florals de Lo Rat Penat, que coneixem en dues versions impreses (1972, 1976). Sanchis va considerar que era

una bona ocasió per a fer sentir el seu missatge en favor de la superació dels entrebancs que impedeixen a la societat valenciana de recuperar la seua dignitat com a poble. Després de fer una caracterització de les actituds socialment predominants entre els valencians, en què no s'està d'assenyalar-ne les virtuts, però també els defectes i, particularment, els dels valencians del cap i casal, proposa, com a remeis per a superar els efectes nocius del procés de despersonalització del país, l'estima i conreu de la llengua pròpia, l'impuls del patriotisme cívic, el desenvolupament de la cultura, la recuperació de les tradicions autènticament valencianes, la vertebració del territori, la regionalització administrativa i la incorporació a les institucions europees. Havia parlat llargament de la "pàtria", un dels components del lema tradicional de la literatura jocfloralasca ("Pàtria, Fe, Amor"), però no podia finalitzar sense referir-se almenys a un altre dels components del lema jocfloralasc, l'amor. Ara bé, segons ens ha recordat recentment Agustí Colomer ("Sanchis Guarner i Joan XXIII", *Levante*, 17-VI-2006), ho va fer invocant no el seu pensament sinó el "d'una de les persones que més han amat i que més han estat amades en aquest nostre segle XX, el papa Joan XXIII, d'immortal memòria", quan invitava a estimar la nostra pàtria, el nostre món i tots els homes.

Entre els seus darrers discursos, que generalment ens han arribat transcrits, destacaria el que va pronunciar a la Sala de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, el 1981, amb motiu del setanta-cinquè aniversari de la celebració del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. En aquesta ocasió, el record de l'efemèride va derivar cap a uns comentaris molt personals sobre les campanyes de calúmnies que es llançaven a València contra ell. Sanchis en diagnosticà les causes ("ens persegueixen amb molta més fúria que no ens havien perseguit mai" perquè "els nostres adversaris abans consideraven que érem una colla de gent que tenia una dèria, però que era una gent inofensiva" i "ara ja saben que som un moviment, un moviment estructurat amb una doctrina formulada, amb algunes figures rellevants") i en proposà els remeis ("la despolitització del tema", "que en bona part també és la vostra responsabilitat"), per a acabar denunciant els polítics que, a propòsit de la identitat de la llengua, distingeixen entre veritat científica i veritat política, dicotomia que considera una "immoralitat": "Els polítics poden ser discrets, però no tenen dret a ser falsaris".

El seu últim discurs, "Les darreres paraules del professor", va ser pronunciat, dos dies abans de la seua mort, davant el president de la Diputació de València, Manuel Girona. Sanchis havia estat encarregat de

presentar uns materials escolars editats per la institució. Les seues paraules traspuen una amarga però serena contrarietat pels obstacles que posaven contra la normalitat del valencià els qui se n'autoproclamaven defensors i, alhora, testimonien la seua fe ferma en una victòria del sentit comú: “Nosaltres, que ens trobem ara en aquesta conjuntura tan combatuts, i que hem d'esmerçar una bona porció de les nostres energies, no en crear, sinó en defrendre'ns d'uns atacs absolutament estèrils, nosaltres ens ocupem de l'educació i ens ocupem de la base. Hem tingut una actitud prou més intel·ligent que la dels nostres adversaris; nosaltres ens hem dedicat a formar mestres i a oferir mitjans de treball. És per això que tenim la batalla del futur absolutament guanyada”. Una asseveració molt optimista, però que expressa una vegada més la seua confiança en el col·lectiu d'ensenyants per a guanyar la batalla de la llengua.

Sanchis pronuncià almenys un centenar de conferències en una bona part de les comarques valencianes i en la major part de les grans ciutats de Catalunya i Mallorca. A diferència dels discursos o parlaments, poques vegades escrits i generalment mal documentats, les conferències pressuposen l'exposició oral, durant un temps aproximadament d'una hora, d'un tema científic, generalment redactat, sovint dins un curs o un cicle de conferències, que ha estat explicat prèviament. De la majoria, no en conservem la versió escrita. Només algunes ens han arribat com a articles i fins i tot en algun cas com a llibre. Així, la *Introducción a la història lingüística de Valencia* (1949) no és sinó la versió castellana de les cinc conferències que havia pronunciat l'any anterior a la Institució Alfons el Magnànim. “La lengua de Ausiàs March”, article aparegut en la *Revista Valenciana de Filología*, és un exemple de treball reelaborat a partir de la conferència que, amb motiu del cinqué centenari de la mort d'Ausiàs March, pronuncià a Gandia, el 1959, sobre la llengua del poeta.

Molt influït pel pensament de José Ortega y Gasset, Sanchis sempre defensà que era missió d'una “minoria” ben formada i “disciplinada” de filòlegs, de la qual se sentia part integrant, orientar les “masses” valencianes desinformades quant als orígens, naturalesa filològica, gramàtica i història de la llengua pròpia i, doncs, induir-les al redescobriments i estima d'aquesta, que és un dels trets més singulars de la seua personalitat col·lectiva. La lectura de Gramsci, amb el pensament del qual ja s'havia familiaritzat abans de la guerra civil, en féu la resta. La seua educació liberal i les expectatives de canvi generades per la crisi de la dictadura de Primo de Rivera i la proclamació de la II República van afavorir la seua visió optimista del món i la seua confiança en les

capacitats transformadores d'una democràcia ben orientada. Tot plegat va conformar en ell una ideologia i un tarannà obert i dialogant, ben en consonància amb el reformisme burgés de la II República, però sempre compromés amb els valors del valencianisme progressista. Al llarg de la seua vida, no solament no va alterar mai aquestes idees, sinó que sempre va creure que les havia de difondre entre els seus paisans i que n'havia de donar exemple. No té, doncs, res d'estrany que Sanchis aprofités tota mena de formats –la premsa, la revista especialitzada, els pròlegs de llibres, les obres de divulgació, els parlaments– per a reiterar el seu ideari cívic. Ben mirat, la seua primera obra, *La llengua dels valencians* (1933), anava tota ella destinada a informar i formar els valencians sobre la seua realitat històrica i els seus problemes coetanis. D'altra banda, algú ha qualificat de testament ideològic les reflexions que, sobre la qüestió nacional i la relació entre ciència i política, va exposar en un dels seus darrers escrits: “La consciència comunitària i el nom gentilici”, reproduït a tall de pròleg en el llibre d'Antoni Ferrando, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (1980). Doncs bé, entre una i l'altra data, Sanchis publicà molts escrits en què la reflexió cívica, centrada, però no solament, en la llengua, n'esdevé el nucli central. En glossaré alguns.

Per a Sanchis, és una exigència cívica la preservació i conreu de les més diverses manifestacions de la cultura pròpia. Això el duu a reivindicar totes les parcel·les de la cultura valenciana. Així, no s'està de qualificar el folklore valencià com “un capítol ben significatiu de la Història cultural del nostre país”. Les noves redaccions de *La llengua dels valencians* (1960, 1967) mantingueren l'esperit cívic que va inspirar la primera redacció de l'opuscle, fins al punt que no va alterar mai el títol d'un dels seus capítols més emblemàtics: “Obligatorietat de la llengua auctòctona”. L'exhortació al conreu de la nostra llengua, que és també a la base del seu discurs de 1971 com a mantenidor dels Jocs Florals, el tornem a trobar en bona part de les “Consideracions preliminars” a *La Ciutat de València* (1972), un llibre que no va voler que es publicqués sinó en valencià i a la seua ciutat, desestimant així les ofertes de diversos editors barcelonins. En aquesta introducció, Sanchis explicita la finalitat de l'obra en aquests termes: “El coneixement de la Geografia i la Història del propi país i la pròpia ciutat vitalitza els pobles, per tal com en ensenyar-los què són i què han estat els ajuda a veure què poden ser, els infon la consciència de la pròpia personalitat i els dóna sentiment de seguretat en acarar-se amb les perspectives de l'esdevenidor. De fet, només la voluntat de futur col·lectiu fa que el passat tinga valor”.

Sanchis sempre abordà de la mateixa manera dues qüestions íntimament relacionades amb el sentiment identitari dels valencians: el nom del país i el nom de la llengua. Al primer li dedicà un article monogràfic: “¿Regne de València, Regió Valenciana o País Valencià?” (1970), que publicà a *Gorg*, on fa honor a la seua manera de tractar un tema controvertit, sobretot d'ençà que Fuster havia publicat *Qüestió de noms* (1962). Sanchis adopta, d'entrada, una posició historicista sobre el tema, amb la finalitat d'informar primerament al lector. Després, expressa la seua estima per la venerable denominació històrica de Regne de València. I, finalment, mira de convèncer el lector sobre la bondat de la seua opció per a designar el país del present: País Valencià. El text adopta el mateix to que Joan Reglà va expressar a *Comprendre el món*. La qüestió del nom de la llengua era indefugible per un filòleg. L'abordà ja a *La llengua dels valencians* i li dedicarà un dels seus últims treballs, “La consciència comunitària i el nom gentilici”. També ací, Sanchis reitera la posició de sempre, que mira de conjuminar història i ciència: el valencià és el nom de la “variant” de la llengua que compartim els valencians, els catalans i els baleàrics, però “la denominació científica amb què [aquesta] és coneguda internacionalment és la de *llengua catalana*”.

La seua darrera exhortació cívica és la que deixà manuscrita i inacabada damunt la taula del seu despatx el dia de l'adéu definitiu: una *Crida per a la concòrdia dels valencians*, basada en “la pacificació, l'entesa cordial i constructiva”.

Sanchis no fou solament una autoritat en matèria filològica, sinó també un impulsor eficaç de vocacions literàries i un apassionat editor d'obres medievals, textos de cultura popular i antologies literàries. Gràcies al seu prestigi intel·lectual i als càrrecs institucionals que va ocupar, fou reiteradament requerit perquè avalés amb un pròleg seues nombroses obres de molt diversa mena, fins al punt que els pròlegs esdevingueren també una bona caixa de ressonància de la seua veu. Unes vegades els escriví per la seua responsabilitat com a editor; d'altres, perquè la seua presència (atesa la matèria tractada, la relació amb l'autor o la seua implicació en la iniciativa) esdevenia quasi inevitable; i, d'altres encara, per la seua predisposició a avalar totes aquelles iniciatives que poguessen contribuir a “construir país”. N'escriví al voltant d'una quarantena, al llarg de tres dècades llargues. Els primers corresponen a tres antologies literàries: la censurada i inèdita *Antologia de la Literatura a Mallorca, I. Època antiga* (1945), la d'*Els poetes romàntics de Mallorca* (1950) i la d'*Els poetes insulars de postguerra* (1951). Els dos darrers, els escriví pocs mesos abans de la seua mort: un, el dedicà al seu vell amic

i correligionari en les lluites estudiantils de la Federació Universitària Escolar (FUE), el novel·lista Gonçal Castelló, que li va demanar una nota d'introducció per al conte «I tant que volava...!», i l'altre, respongué a la petició del seu antic alumne Alfred Ayza perquè presentés *El món mariner de Peníscola*, una monografia sobre el parlar, els costums i la cultura material dels mariners d'aquesta població. Entre la primera i la darre-ra data, podem llegir pròlegs tan diversos com els que dedicà a representants de les velles promocions d'erudits valencianistes del primer terç del segle XX, com Gaietà Huguet Segarra, Francesc Martínez Martínez i Josep Pasqual Tirado; a companys de generació i amics compromesos en el valencianisme cultural, com Emili Gómez Nadal i Joan J. Senent; a gramàtics i lexicògrafs com Enric Valor i Francesc Ferrer Pastor; a escriptors com Llorenç Moya, Bernat Vidal, Beatriu Civera, Maria Beneyto, Vicent Andrés Estellés, Jordi Valor i Godofred Hernández Barreda; a col·legues universitaris com Joan Reglà i Ricardo García Cárcel; a autors de materials per a l'ensenyament del valencià, com Honorat Ros i Alfons Llorenç (els autors de *Pany i clau*), Josep Bataller i l'equip redactor del *Curs de gramàtica normativa per a ús de valencians*; a antologies literàries pròpies, com la de *Poetes universitaris valencians* (1962) i *Prosistes universitaris valencians* (inèdita); a deixebles, com Antoni Ferrando, Vicent Simbor i Maria Roser Cabrera. Al costat d'autors coetanis, Sanchis també prologà nombroses edicions d'obres d'autors antics, com la *Crònica*, de Jaume I; els *Sermons de Quaresma* de sant Vicent Ferrer; les *Obres e trobes en llaors de la Verge Maria*, de Bernat Fenollar; el *Regiment de la cosa pública*, de Francesc Eiximenis; *De la institució de la Fàbrica de Murs i Valls*, de Josep Llop.

Els pròlegs de Sanchis Guarner no són mai circumstancials. Serveixen, lògicament, per a destacar els mèrits de l'obra prologada: l'autor, el context, les aportacions, etc., però ben sovint transcendeixen la simple nota introductòria per a convertir-se en apunts per a la reflexió, en notícies complementàries sobre la matèria tractada o en pretextos per a exposar el seu pensament sobre aspectes més o menys relacionats amb la temàtica del text prologat. Així, el pròleg a *El País Valencià i els altres* (1972), d'Emili Gómez Nadal, és una invitació serena a l'examen crític dels problemes identitaris del País Valencià; la Introducció a *L'oncle Canyís* (1973), de Joaquim Amo, aporta nombroses notícies sobre el parlar del Migjorn valencià; el pròleg a *Las Germanías de Valencia* (1975), de Ricardo García Cárcel, li permet abocar les seues reflexions sobre la problemàtica social i ideològica de la València de les primeres dècades del segle XVI, com a resultat de les darreres investigacions al voltant del moviment agermanat; el pròleg al *Curs de*

gramàtica normativa per a ús de valencians (1980) li serveix per a exposar la seua posició sobre la planificació lingüística; l'estudi que "a tall de pròleg" encapçala *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (1980), d'Antoni Ferrando, és, com ja ha estat remarcat, un veritable testament ideològic sobre la qüestió nacional i la relació entre ciència i política.

Si examinem els destinataris dels llibres prologats per Sanchis, constatarem que hi ha narradors, poetes, escriptors costumistes, historiadors, gramàtics, lexicògrafs, etc., és a dir, autors pertanyents a un ampli ventall de camps, que prou que revelen la amplitud d'interessos de Sanchis Guarner. Els referits a obres literàries predominen, per raons òbvies, abans de 1975. Són com petites cròniques dels avatars de la vida literària del país, que miren sobretot de dignificar la llengua. Quasi tots els pròlegs dedicats a l'ensenyament o al suport a l'ensenyament són posteriors a 1975; no debades Sanchis es dedicà amb cos i ànima, els darrers anys de la seua vida, a formar mestres i professors de valencià. Però no podem oblidar que sempre avalà tant la valuosa tasca gramatical d'Enric Valor, que sotmetia a la seua consideració els criteris que hi defensava, com la incansable labor lexicogràfica de Francesc Ferrer Pastor.

Així mateix, com a conseqüència de la seua presència creixent en les institucions i en les entitats culturals de la ciutat de València, de les seues bones relacions amb personatges clau dels mitjans de comunicació i de l'interés que van suscitar algunes de les seues obres, com ara *La llengua dels valencians* (1960, 1967, 1972), *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* (1963) o *La ciutat de València* (1972), Sanchis Guarner, després del seu retorn definitiu a València, va ser entrevistat en almenys una trentena d'ocasions. Les seues entrevistes són una de les fonts més útils per a conèixer la seua biografia i el seu pensament.

En un primer moment, durant els seixanta i fins al final de règim del general Franco, les entrevistes de Sanchis es van centrar en l'explicació del contingut dels seus llibres més coneguts, com els tres primers suara esmentats, concebuts amb propòsit divulgador; després, predominen les entrevistes en què aborda més obertament aspectes biogràfics i els problemes que afecten el país. Sanchis intensificà les entrevistes els seus darrers anys, i, a més, a tot l'àmbit lingüístic (*Serra d'Or*, *Las Provincias*, *Tele-Exprés*, *Levante*, *Diario de Barcelona*, *Mundo Diario*, *Diario de Valencia*, *Mediterráneo*, *Avui*, *Hoja del Lunes*, *Valencia Semanal*), ja que era reconegut arreu, junt amb Joan Fuster i Vicent Andrés Estellés, com el màxim representat de la cultura d'expressió catalana del País Valencià. Durant la Transició, els pretextos per a entrevistar-lo es rela-

cionaren freqüentment amb la posició acadèmica de Sanchis, convertit el 1976 en el primer catedràtic de Lingüística Valenciana del País Valencià, o amb les actuacions o conseqüències que se'n derivaven, com ara el seu paper en la creació i posada en funcionament del Departament de Lingüística Valenciana, els atemptats dirigits contra la seua persona, o la seua participació en l'estrambòtica Comissió Mixta de Bilingüisme que havia de regular les titulacions per a la capacitat docent del valencià. Gràcies a aquestes entrevistes –un bon nombre de les quals van editar Francesc Pérez Moragon i Antoni Ferrando a *El compromís cívic d'un filòleg* (València, Universitat, 1998)– podem conèixer amb un cert detall les iniciatives per a aconseguir l'oficialitat del valencià i la seua plena inserció en tot el sistema educatiu i els obstacles que interposaren en el camí els sectors socials dominants. No falten, però, les entrevistes que busquen conèixer la seua opinió sobre temes candents del moment, com la reivindicació de l'Estatut d'Autonomia o la significació de la festa del 9 d'octubre. Així i tot, predominen els temes relacionats amb la llengua i la història del País Valencià.

La qüestió del nom i de l'*estatus* de la llengua era inevitable en les entrevistes. Sanchis sempre l'abordà prudentment, però sense embuts. La prudència li aconsellava d'evitar el nom de català. El compromís amb la veritat el feia ser contundent quant a la ubicació filològica del valencià. Així, en una entrevista publicada a *Levante*, el 27 de juny de 1974, afirmava que “la lengua valenciana es la misma que la de Cataluña o las Baleares”. I en la que aparegué a *Las Provincias*, el 5 de març de 1975, reblava el clau d'aquesta manera: “los que pretenden negar esa unidad del idioma y afirmar la existencia de un idioma valenciano independiente de un idioma catalán, lo hacen por razones políticas”. En canvi, pel que fa a l'*estatus* del valencià, sempre insistí en el fet que la supervivència del poble valencià estava íntimament unida al futur de la seua llengua. En ple franquisme, la reivindicació del conreu de la llengua es concentrava, forçament, en els usos literaris, que era una manera de reivindicar la dignitat social de la llengua. Tanmateix, a les primeries dels setanta, en què la censura no era tan repressiva, Sanchis ja insistí en la creació de càtedres de valencià als instituts d'ensenyament mitjà, a les Escoles Normals i a la Universitat, perquè, com assegurava contundentment el 1972 a la revista *Gorg*, “únicament arribarem a triomfar plenament quan la llengua s'ensenyi obligatòriament. Eixa és la clau que obri tots els panys”.

No cal dir que, en moltes de les entrevistes realitzades a Manuel Sanchis Guarner, traspua el seu tarannà càlid i extravertit, no sempre

fàcil d'advertir en els seus treballs històrics o lingüístics. De fet, és a les entrevistes on trobem reflectits diàfanament els trets bàsics que ens permeten conèixer la seua personalitat. En aquest sentit, he de destacar, sobretot, l'extensa entrevista realitzada per Maria Ángeles Arazo, el març de 1975, a *Las Provincias*, en la qual afirmava que “su personalidad de intelectual y erudito armoniza con una tremenda sencillez, y su talante, siempre risueño, predispone a que se le consulte y se le requiera en actividades o manifestaciones culturales vinculadas de un modo especial a Valencia”.

Finalment, Sanchis ens ha deixat un magnífic epistolari, que ens permet resseguir minuciosament els avatars del petit, però molt dinàmic, món cultural en què es mogué en ple franquisme, i que és, alhora, un complement insubstituïble per a conèixer la seua personalitat i la seua ideologia lingüística. S'ha repetit no poques vegades que Sanchis Guarner era un corresposal poc diligent. Bon comunicador, preferia, certament, el contacte directe amb els seus interlocutors. Però no per això podem considerar magre el seu epistolari. Ben al contrari, la vasta xarxa de relacions humanes i professionals que va teixir d'ençà de la seua vehiculació al Centro de Estudios Históricos de Madrid (1932) i la circumstància de la seua llarga estada a Mallorca (1943-1959), però amb els ulls i el cor posats a València, contribueixen a explicar que ens haja deixat un dels epistolaris més densos entre els intercanviats pels nostres filòlegs de l'època dels anys quaranta a seixanta. Efectivament, Sanchis va compensar la seua absència física de València amb un munt de cartes adreçades, per unes raons o altres, a valencians com Xavier Casp, Miquel Adlert, Joan Fuster o Arturo Zabala, que li permetien involucrar-se en la vida cultural valenciana. Després de la tornada a València, les cartes de Sanchis són cada vegada més espaiades, més breus i, en general, més relacionades amb gestions editorials o administratives, però molt útils per a conèixer el seu activisme cultural.

Fins ara s'han publicat tres volums de la correspondència sanchis-guarneriana: l'any 2000, aparegué, dins el volum 4 de la *Correspondència* de Joan Fuster (València, Càtedra Joan Fuster / Tres i Quatre), l'epistolari entre aquest i Sanchis Guarner, amb 104 cartes, editades a cura d'Antoni Ferrando; l'any 2005, es publicà el recull *Lletres de resistència (1939-1981)* (Catarroja / Barcelona, Afers), on s'apleguen 130 cartes intercanviades entre Sanchis Guarner i una cinquantena d'interlocutors, bàsicament lingüistes, investigadors, literats, però també polítics, càrrecs acadèmics, eclesiàstics i membres de les administracions públiques, editades per Santi Cortés; el tercer és l'*Epistolari Joan Coromines i*

Manuel Sanchis Guarner, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas (Barcelona, Curial, 2006), que conté 74 cartes. Tot plegat, és a penes la cinquena part del volum de cartes que Sanchis arribà a intercanviar.

Els epistolaris publicats són d'un extraordinari valor per a reconstruir parcel·les importants del devenir històric del nostre país, ja que, a més de reflectir els varis matisos del tarannà de Sanchis, ens permeten resseguir no sols aspectes bàsics del procés de recuperació de la consciència lingüística unitària i de reconstrucció de la vida literària, sinó també episodis centrals de la crònica dels entrebancs que s'hi oposaven.

Entre les cartes de més interès destacaria les que intercanvià amb Joan Fuster i Joan Coromines a propòsit de la llengua literària. Concretament, en la del 25 de setembre de 1949 a Fuster, s'expressà d'aquesta manera: "La morfologia fabrista té l'immens avantatge que tu dius i que també em declarava Thous Llorenç: està magníficament sistematitzada. El dilema no ha estat en la nostra Renaixença «fabrisme o antifabrisme», sinó «fabrisme o caos». Però el fabrisme més bé que una doctrina és una actitud, i el mateix mestre no fou mai hermètic. A València no podem escriure una llengua que la gent rebutge per trobar-la massa diferent de la que parla, i els gramàtics, tot i cercant la unitat harmònica del domini lingüístic català, havem de regularitzar la nostra peculiaritat regional històrica. La Corona d'Aragó no fou mai un estat unitari sinó federal: quelcom semblant caldrà que siga la llengua literària moderna". I en la que adreçà a Coromines el 4 de gener de 1955, manifestà la seua posició sobre la relació entre dialectes i llengua literària en els termes que pot sintetitzar bé aquest fragment: "Acceptem tots els principis fabristes, però diferim en el grau de llur aplicació: Cap dialecte té dret a erigir-se en llengua literària, si bé el barceloní té dret a preponderar-hi, però ¿fins a quin punt?

La llengua literària ha de beneficiarse amb les aportacions lèxiques dels dialectes, sibe aquestes no han de ser il·limitades, però ¿el criteri de llur adopció ha de ser ampli o restringit? ¿I què cal fer amb la morfologia? Els problemes de la prosòdia és millor no plantejar-los per ara. [...] Tots sabem que no tenim dret a fer trontollar la unitat de la llengua literària amb les nostres polèmiques; tanmateix, sóc dels qui consideren que no és cap crim de lesa pàtria procurar donar a la llengua literària una flexibilitat suficient perquè puguem adaptars'hi, sense violència, els escriptors regionals". Entre les que escriví els darrers anys del franquisme i durant la Transició, més relacionades amb la defensa de la llengua, es pot destacar la felicitació que envià a Josep Antoni Perelló

Morales, el 1971, per la seua elecció a procurador en Corts, que il·lustra molt bé el possibilisme polític de Sanchis. El nostre filòleg atribueix la victòria al fet d'haver adoptat un "criteri propi" dins el panorama de partit únic que encara es vivia, i això li permet afegir un comentari que retrata prou bé la seua praxi política i cultural: "Vivim en un país i en una època, i hem d'esforçar-nos per fer canviar les coses del nostre món que no ens agraden. Si ens desentenem, si ho deixem córrer, encara ens desagradaria més i no tindríem cap dret a lamentar-nos-en".

Un Sanchis profundament afectat per la persecució al valencianisme progressista i alhora confiat en el triomf últim de la raó és el que deixa entreveure la carta que, set dies abans de la seua mort, adreçà al ministre Íñigo Cavero, on expressa nítidament dues de les idees que també va repetir molt en parlaments i conferències dels darrers anys, amb una velada al·lusió a l'actitud adoptada pel vell company de lluita democràtica, Manuel Broseta, aleshores un dels ideòlegs del secessionisme lingüístic: "He escrito repetidas veces que una cosa es la teoría de los Países Catalans, que es una opción política que cada uno es libre de asumir o no, y otra muy distinta la unidad de la lengua hablada en Valencia, Cataluña y Mallorca, que es una verdad científica proclamada por todos los filólogos del mundo. También me he permitido decir a ciertos políticos –alguno de los cuales es colega y amigo personal mío– que la dicotomía entre una verdad científica y otra verdad política, me parece una inmoralidad, y que en todo caso, una política basada en errores científicos será siempre una mala política".

El repàs de totes aquestes manifestacions de l'activisme cultural i cívic de Sanchis Guarnier constitueix un retaule ben eloqüent de la implicació en el procés de reivindicació i recuperació de la nostra llengua, de la democràcia i de l'autogovern. Vint-i-cinc anys després de la seua mort, s'han fet passes notables en aquest sentit, però encara som lluny dels objectius pels quals tant va treballar. Recordar la seua trajectòria cívica, amb motiu d'aquest aniversari, és una bona ocasió per a reiterar-li la nostra gratitud, però també hauria de ser una nova invitació que posem el nostre gra d'arena per fer realitat els seus somnis.

UN SANT DE TRINXERA

Joan Oleza Simó

Catedràtic de Literatura Espanyola de la Universitat de València

Fa ja temps que Don Manuel Sanchis Guarner va deixar de ser per a mi una figura històrica per a ingressar en la casa il·luminada de la memòria, on ocupa una cambra assolejada i espaiosa. D'aquest Sanchis Guarner, del que conviu amb mi al cap dels anys, és del que vaig parlar el dia 29 de gener amb motiu de l'homenatge que li reteren la Reial Societat Econòmica d'Amics del País i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Quan va faltar, farà ara vint i cinc anys i poc més, el meu tracte amb ell havia esdevingut molt intens, però era relativament recent, no anava més enllà de sis o set anys, i és que sovint arribem tard i freguem només que de passada les vides marcades per la història, les vides que també ens marquen a nosaltres. Abans d'aquests últims anys, hi havia assitit a les classes que impartia en la Universitat com a professor contractat, però aquelles classes no em van influir ni molt ni poc: aleshores m'interessava molt més la revolució teòrica de la Lingüística General o la literatura feta posem per cas a París o a Buenos Aires, que aquelles classes de Fonètica històrica i de Dialectologia al més pur estil de l'escola filològica espanyola del Centro d'Estudios Históricos, en la línia marcada per Menéndez Pidal i Navarro Tomás. Així que no vaig arribar a connectar plenament amb ell fins a la meua tornada de Dinamarca, on havia tingut que transterrar-me durant dos anys, del 1972 al 1974, per motius diversos.

Molts de nosaltres, dins d'una generació que algú va batejar com la del maig del 68, frisava més en esborrar de les seues vides una Espanya de militars i capellans, d'un ranci catolicisme, en la qual tot ens semblava mesquí i innoble, que en fer-nos càrrec de les ferides que un tortuós i finalment frenat accés a la Modernitat havia produït en els últims dos segles. Molts de nosaltres, en els diversos dominis de la cultura, ens volíem pensar més ciutadans del món que habitants d'un territori arraconat en els confins més endarrerits d'Europa. El nostre escenari predi-

lecte era Nova York, no Madrid o València, i en les nostres lectures Elliot o Baudelaire ocupaven tot el lloc que no ocupaven Teodor Llorente o el poeta Querol. L'impuls de trencament, d'eixida cap a fora, fou molt més poderós en aquells anys que el d'arrelament i exploració crítica del passat immediat.

La meua tornada inaugurarà tanmateix una època de múltiples reintegracions. Ara m'habitava la convicció de què mai no arribaria a ser allò que volia ser si, per damunt de tot, no es feien canviar les coses. I va ser aleshores quan per primera vegada se'm va fer visible una figura fins en aquell moment contemplada quasi com insignificant i que des d'aleshores no faria més que créixer i engrandir fins a perdre les característiques més personals en benefici de les més emblemàtiques, la figura d'en Manuel Sanchis Guarner.

No va ser en el terreny de la ideologia política aquell en què més vam coincidir. En aquella època allò prioritari era per a mi l'enderrocament de la dictadura, i això era inassolible des de posicions com les del mestre Sanchis Guarner, d'un republicanisme liberal que ens semblava aleshores una mica conservador, més propici a secundar des de la reraguarda –i no sense recança– la lluita en la clandestinitat que a encapçalar-la.

Però sí que va ser en el terreny de la llengua, i en el del territori, i en el de les institucions. Probablement no hauria estimat mai el País Valencià com he arribat a estimar-lo, fent-lo meu, sense el seu minuciós amor pel territori, com no hauria fet un esforç d'integració institucional com el que vaig fer en aquells anys si el mestre Sanchis no m'haguera indicat amb el seu exemple que fins i tot en règims tan menyspreables com el franquista la batalla comença a guanyar-se en les institucions, ocupant-les i participant de la seua gestió fins transformar-les en espais de llibertat i de referència cívica. I estic ben segur de què mai hauria recuperat la llengua dels meus avantpassats, que quan jo era un infant es parlava en el carrer, però no em ma casa ni en el col·legi, sense les meues interminables converses amb el mestre, que hi exercia sempre, a la Facultat, al carrer, en sa casa, en la meua, en un sopar, dins del meu cotxe, en les pauses entre els ensurts que li provocava la meua manera de conduir, inclús en els moments d'esplai, com en aquella nit en què ens demanà als amics que rematarem la festa del seu aniversari en un d'aquells locals de *topless* que començaren a proliferar després de la mort del dictador. No hi he estat mai, jo, en un lloc d'aqueixos, ens va dir tot pudorós. I allí, assegut plàcidament en un divan, li explicava a una senyoreta que li coquetejava amb els seus perfils, i que li havia dit que era de Còrdova, la història de la lluita pel califat de Damàs entre els

Omeies i els Abàssides, allà en el segle VIII de la nostra era, i com la matança de tots els Omeies excepte u, que va poder fugir, va ser la causa de la fundació del califat de Còrdova.

El mestre Sanchis fou, per fer-ho curt, l'home que ens féu tornar a casa. El profeta del retorn als orígens. No va ser ell tot sol, és clar, hi havia el Fuster, però el Fuster, més profeta si cap que el Sanchis, era un profeta escèptic, que és una manera ben anfractuosa de ser profeta, i ens convocava més a la sublevació moral i a la no cooperació política que a l'enteniment amb la realitat. Sanchis Guarner, en canvi, ens convocava a la prudència, a participar en les institucions, a col·laborar inclús amb els nostres adversaris... Era tal la fermesa de les seues conviccions, que no li podia cabre en el cap que el temps li llevara la raó, o que els anys deixaren de sumar-li arguments: serien ells en tot cas els que recitificarien, els que comprendien finalment la raó i assimilarien la veritat.

El mestre Sanchis fou un home pur en el sentit més exigent de la paraula. No conegué ni acceptà cap mena de componendes, combinacions, desviacions, transaccions amb les seues creences fonamentals. Negociar, ho negociava tot, i s'acontentava amb allò que li atorgaven, de vegades res més que una palmellada al muscle, però era només de moment, al capdavant sempre revenia, cedia en el temps i en les formes, mai en els continguts, no es donava mai per vençut.

Probablement és aquest el llegat més paradoxal que ens ha deixat, el de la seua puresa, perquè els temps que vingueren després, i sobretot en la dècada dels 80, contaminaren tota pretensió de puresa.

Els qui l'escoltarem vam tornar a casa, però a una casa tan dividida, tan confusa, tan poc conscient dels seus orígens, de la seua història o de la seua llengua, que es convertí en una trampa terrible. Una vegada dins de la casa, ja no hem pogut sortir-ne sense trair-nos a nosaltres mateixos, però tampoc hem pogut donar-li a la casa l'estabilitat, la serenitat, l'ordre d'un destí clar i ben assumit, la consistència d'un poble que, conscient de si mateix, sap cap a on ha d'orientar-se. En l'aire queden flotant preguntes que el temps encara no ha donat per contestades: És que els objectius del mestre Sanchis eren inviàbles i la seua idea de país molt desajustada de la realitat? O som nosaltres que no hem sabut dur a la pràctica aquells objectius i aquella idea de país? El camí que ells encetaren ha quedat bloquejat definitivament? ens cal un de nou? hauriem de perseverar convençuts de què algun dia el temps i una lluita conseqüent li donaran la raó?

Siga com siga, continuem celebrant la memòria del mestre Sanchis Guarner, i la dels altres patriarques, l'Estellés, el Fuster, el Valor...és la

memòria dels nostres sants tutelars , però som ben conscients que són els sants només d'una part de la casa comuna, uns sants de trinxera, uns sants a mig fer, coixos de pedestal, amenaçats a cada nova tempesta d'inclinar-se massa d'un costat i de caure enderrocats.

SANCHIS GUARNER:
UN CIVISME AMB VOLUNTAT DE FUTUR

Ángel López García-Molins

Catedràtic de Lingüística General de la Universitat de València

He de confesar que quan l'AVL em va invitar a participar a esta taula rodona vaig dubtar d'acceptar perquè no tenia clar què cosa podria jo aportar a l'homenatge a MSG. És clar que a València trobareu moltes persones que el coneixien molt millor que jo i que podrien donar moltes més dades. ¿O no es tracta d'un homenatge, sinó més bé d'una reflexió sobre un tema? En el supòsit que siga així, he vingut a la taula, no sense por, perquè Manolo i jo erem amics, però el vaig conèixer el dia 1 de Febrer de 1978, o siga que no poguí fruit de la seva companyia més que tres anys i mig. No és la mateixa cosa un homenatge que una reflexió. A un homenatge cal parlar d'experiències compartides, a una reflexió és possible plantejar fins i tot algun dubte, alguna incertesa. Una reflexió ens permet de formular preguntes i jo gosaré d'aportar el meu gra de sorra, encara que siga molt petit, fent-ne la següent: quin és l'orige de l'actitud cívica de MSG, d'on va eixir el basament ètic de la seva actitud? I més important encara: quines són les conseqüències de les idees que va sostenir i a on ens poden dur? Malgrat que el tema siga més aviat inadequat per a homenatjar, pense que resulta molt adient com a motiu de reflexió.

El que acabe de dir no és falsa modèstia. Sóc un filòleg i em crec capacitat per a parlar del Sanchis Guarnier filòleg, però de la seva actitud cívica en relació amb la defensa apassionada del valencià... ¿què podria jo dir que tots nosaltres no sapiguérem ja i que moltes persones, de damunt de la taula i també de davall, no hagueren investigat de sobra? Tanmateix, després d'haver fulletjat el catàleg que li ha dedicat l'AVL i també el volum commemoratiu que va publicar la UV al 1998 de títol *MSG: el comprimís cívic d'un filòleg*, em vaig assabentar que la originalitat de la figura de MSG rau precisament al fet d'haver sabut conjuminar la preocupació per la llengua amb un civisme personal que no resulta automàticament de la filologia. MSG va posseir ambdues carac-

terístiques i va saber fer que la seva tasca com a filòleg fos, simultàniament, una presa de posició cívica envers de molts problemes del seu entorn social.

Això sembla potser molt obvi, però no ho és de cap manera. A València les actituds cíviques al voltant de la llengua havien sigut tradicionalment la tasca d'assagistes i de poetes, mai de filòlegs. ¿Filòlegs valencians? Hi hagué de molt bons a la història, certament: Mayans i Císcar o Salvà entre els més coneguts. Però no es preocupaven del valencià. Res de semblant a les figures de Fabra o de Milà i Fontanals a les terres del sud. Tret de MSG, el que teníem són figures com Carles Salvador o el pare Fullana, molt respectables i valuoses, però una mica diletants, és a dir, persones que no comprometen la seva posició professional pel fet de defensar la llengua. Tampoc no les hem tornat a tenir, perquè ara com ara que un filòleg dedicat al valencià hagi de comprometre's defensant l'idioma és una obvietat que no discuteix ningú. A la societat valenciana del anys quaranta, cinquanta, sixty i les més perilloses de totes, les dècades dels setanta i dels vuitanta, considerar que la filologia valenciana era un treball respectable i al mateix temps una obligació cívica amb el poble valencià semblava una ocurrència estravagant. Pitjor encara: era una ocurrència perillosa com el mateix Sanchis Guarner va tenir l'ocasió d'experimentar a casa seva.

Els companys de la taula i la majoria del públic coneixen millor que jo tota la història de la batalla de València i el problema de solitud que MSG va haver d'arrossegar. M'he preguntat moltes vegades d'on podia traure SG forces per a resistir la pressió ambiental. És clar que a aquella Universitat i a aquell Institut Sant Vicent Ferrer el que ell feia no era el que tothom esperava. Doncs bé, crec que Marina Zaragoza -una companya a la tesi doctoral de la qual vaig formar part del tribunal per invitació de SG- ha posat el dit a la nafra quan escriu a la recopilació que he citat abans:

“Posteriorment, en estudiar la Institución Libre de Enseñanza, vaig pensar que Don Manuel ben podria ser un exponent d'aqueixos ideals: tolerància, senzillesa, exigència personal i científica, recerca de la veritat abans que dels mitjans materials. I, quant a la vessant didàctica, també tenia el gust i la facilitat del tracte personal amb l'alumne”.

Estic absolutament d'acord amb ella. Perquè els éssers humans depenem de la nostra joventut, del període de formació, en un grau molt més important que de qualsevol altre. Els millors amics, els de tota la vida, són sempre els d'aquell període. També les nostres conviccions més aprofundides. Però, encara que Santi Cortés l'hagi destacat a la seva

excel·lent biografia de SG, el que el nostre filòleg es convertira en una figura pública i en la màxima referència acadèmica per a la recuperació i normalització del valencià, ha esmorteït una mica el fet que fou deixeble de Tomás Navarro Tomás i que, com diu Cortés, els dos projectes que van omplir tota la seva vida científica van ser el Diccionari C-V-B i, sobretot, el ALPI. MSG va ser un home del *Centro de Estudios Históricos*, una branca de la *Junta para Ampliación de Estudios*, el vaixell insígnia de la II República en matèria d'investigació i de docència. Un centre singular al qual no s'aprenia tan sols a fer atlas dialectals o a escriure llibres d'història, sinó sobretot a viure amb un tarannà especial. Els membres del *Centro* eren liberals, humanistes, apassionats de la veritat. Es tractava de qualitats molt perilloses en l'Espanya de la postguerra i tots hagueren de pagar per conservar-les. Alguns com Navarro Tomás, el mestre de Sanchis, com Américo Castro o com Pedro Salinas es van exiliar als Estats Units. D'altres, massa coneguts internacionalment per a haver de témer una repressió penal, foren expulsats dels llocs de primera línia: per exemple, el mestre de tots, Ramón Menéndez Pidal, hagué de dimitir de la direcció de la Real Academia a conseqüència de les pressions del règim franquista. La pitjor sort la van córrer els joves, els que no eren coneguts encara i no haurien pogut ser contractats per una universitat estrangera: MSG, oficial de l'exèrcit republicà, va ser empresonat i després desterrat a Mallorca.

Perdoneu que mantinga una posició desviant de la línia políticament correcta: SG admirava profundament l'obra de Menéndez Pidal (m'ho va dir moltes vegades) encara que sabia perfectament que, des de la perspectiva de la recuperació de la llengua catalana, el director de la Real Academia i pare de la filologia espanyola era un home del 98, és a dir, el que aleshores deien un espanyolista. Recorde encara el Congrés de Filologia Romànica a Ciutat de Palma i l'embolic que es va organitzar amb una comunicació ferotgement agressiva contra la figura de Menéndez Pidal. SG i jo estavem al mateix hotel i desdejunàvem junts, amb Aramon i altres. Encara estic sentint les seves paraules: "MP és políticament inacceptable, però personalment es tracta d'un cavaller". Mai va superar la contradicció: SG no va voler ni tan sols reivindicar el seu passat republicà en un moment en què totes aquestes figures de la *Institución Libre de Enseñanza* eren aclamades als cercles polítics i culturals espanyols i se'ls obrien moltes portes perquè no volia que el confongueren amb les seves idees; però tampoc no va voler rebutjar el seu llegat intel·lectual encara que l'ambient universitari que l'envoltava a València hauria aplaudit el rebuig.

¿Com va poder conciliar esta tensió ideològica que, no tinc cap dubte, la va viure com a una veritable tensió psicològica? Crec que MSG va convertir les idees de la ILE en un grapat de normes d'actuació universalistes les quals van guiar la seva actitud cívica. He tret algunes d'un curiós discurs que va fer com a mantenidor del Jocs Florals de València el 1971 (!) i que després va canviar lleugerament per a un discurs d'agraïment quan li concediren el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Són les següents:

LA CULTURA COM A ÈTICA

“La cultura és una concepció coherent i unitària de la vida i de l'home, de la qual es dedueix un estil de viure, una conducta civil i individual, una ètica, com diu Gramsci”.

EL DRET A LA DIFERÈNCIA

Però prou que sabem que tampoc no manquen a València els desarrelats, els qui tot i presumint de cosmopolitisme ... ens acusen als valencianistes de localistes ... Tal actitud desnaturalitzadora, moltes vegades no és deliberada, sinó fruit d'una educació diglòssica familiar, o filla de la rutina escolar alienadora ... Però d'altres vegades és producte d'una opció personal, la qual nosaltres, com a lliberals, devem respectar honestament tot i recordant que ningú no té mai dret a pretendre monopolitzar el patriotisme, per bé que els nostres principis polítics no ens permeten de compartir-lo”.

LA FORÇA DEL CONEIXIMENT

“La consciència i el conreu de la pròpia personalitat ens atorgaran les defenses culturals i polítiques que ens permetran no sols resistir, sinó també, i això és més important: comprendre. Sabent-nos forts, avançarem”.

LA CULTURA ABANS QUE LA NATURA

“Els valencians som un poble, però, gràcies a Deu, no som cap raça. El nostre vincle comunitari és d'esperit, no de sang”.

UNA SOCIETAT PLURILINGÜE

“D'altres pares no volen que els seus fills parlen valencià perquè tenen por, segons diuen, que després no puguem aprendre bé el castellà. Jo els preguntaria a tals pares si és que creuen que els seus fills són deficients mentals ja que els consideren incapaços de ser bilingües. En el món actual ningú no pot limitar-se al monolingüisme i cada dia més”.

UNA ULLADA CAP AL FUTUR

“El Nacionalisme és una concepció romàntica actualment molt superada, que valora tant més l’element plebeu com més inestable siga l’estructura industrial del país en etapa de semidesenrotllament ... Allò que realment crea els pobles és la voluntat de ser, la tasca a fer, la unitat en un treball comú. Ja Nietzsche digué que la Pàtria, més que no pas la terra dels pares, *Vaterland*, era la terra dels fills, *Kinderland*”.

LA PRIMACIA DE LA SOCIETAT CIVIL

“El regionalisme no pot fer-se per decret, perquè la regió es constata, no es crea. Ja deia Ortega i Gasset que l’estat havia d’acomodar-se a la societat civil com la pell al cos de l’animal i no pretendre encabir-la dins d’un motlle”.

REALITZACIÓ PERSONAL

“Un dels delers de l’home, i de la dona, actuals és el seu afany de realitzar-se com a persona. Tothom vol viure la seva pròpia vida i ningú no vol ser satèlit d’altri. I hom sap que tan sols es triomfa a l’autofidelitat. Fidelitat a tu mateix, als teus ideals. Fidelitat a la teva terra, al teu poble, a l’irrenunciable llegat cultural heradat dels nostres avantpassats”.

LLIBERTAT DE CRÍTICA

“I la crítica ha de ser lliure i responsable, i tothom ha d’acceptar-la no sols com un dret inalienable i una funció ineludible, sinó també com un bé necessari”.

LA TEORIA DELS LLIGAMS MULTIPLES

“Respectem sincerament tots els pobles, i sobretot els qui ens són veïns. Ja fa molts anys que Prat de la Riba definia el patriotisme com una sèrie de cercles concèntrics: València, Catalunya, Espanya, Europa, no són conceptes excloents sinó complementaris”.

Hi ha moltes més cites adients per a l’objectiu que m’havia fixat, però pense que ja tenim prou. El que es pot endevinar a tots els textos que acabe de llegir és que MSG no era exactament un home de la seva època, sinó un home del període anterior, un lliberal republicà que volia construir un nou model de convivència a Espanya i, al mateix temps, un home del nostre temps, un home modern, el qual devia parèixer, als setenta, un vertader visionari. Per a propis i per a aliens: no us sembla que les coses que diu tenen un caire inconfundiblement actual, que sen-

tim el ressó de l'aldea global, dels drets de gènere, de la societat del coneixement, de la prioritat de la *nurture* sobre la *nature*? Esta va ser, al meu parer, la principal aportació cívica de MSG, que ens donà les claus d'una actitud la qual ens va permetre de construir el futur. Era un progressista en l'autèntic sentit de la paraula, no perquè tinguera esta o l'altra posició política, sinó perquè el que deia i -molt més important- el que feia mirava directament i valenta al futur.

MANUEL SANCHIS GUARNER

Jesús Huguet Pascual

Secretari del Consell Valencià de Cultura

Fa aproximadament deu anys la Universitat de València editava un llibre titolat *Manuel Sanchis Guarner, el compromís cívic d'un filòleg*. En eixa publicació, junt al record de molts amics, el diari de D. Manuel de l'any 1971 i algunes entrevistes, ens permeten acostar-nos a la vessant cívica d'una de les persones més transcendents de la cultura del País Valencià del segle XX.

Avui, amb una mesa rodona amb títol semblant, la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de València i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, amb el suport de la pròpia Universitat, ens han convidat a deixebles i amics de D. Manuel a parlar-ne del tema (vull aclarir d'entrada que encara que a molts els estranye que deixebles o no, i amics, parlem de Sanchis Guarner anomenant-lo don Manuel és una mostra de respecte i admiració a un gran mestre i també l'assumpció de la seua preeminència intel·lectual, i per aquells que creuen que eixe tractament és un estrangerisme bàrbar els recordaria el que un altre "don", Pere Maria Orts, li comentava a D. Manuel en el llibre esmentat), i malgrat que en la publicació s'hi fa un document magnífic de la vessant cívica crec que les aportacions d'aquesta mesa poden ser interessants. Molt interessants, pel que tenen de testimoni personal.

Em permetran que senyale, igualment, la meua satisfacció pel patrocini de la mesa rodona perquè per una part la RSEAPV és una entitat a la que el nostre professor li tenia una estima especial, i n'era soci, i l'AVL una institució a la que li hagués agradat molt pertànyer, n'estic segur.

La gent de la meua generació, joves que teníem una certa predisposició pels enunciats i eslògans compromesos (almenys, cridanerament compromesos), D. Manuel era l'autor d'una de les frases més recordades: *Qui renuncia a la seua llengua, es com qui renega de sa mare*. Una expressió que reflexa clarament la íntima relació que ell considerava s'establia entre llengua (compromís identitari) i persona. Per això els dema-

ne que siguen condescendents amb mí perquè la meua intervenció serà molt més afectiva que no pas fruit d'una reflexió acadèmica.

Per això avui, tot i ser l'únic dels ponents que no exerceix a la Universitat, m'agradaria fer una aproximació, una recordança, d'algunes circumstàncies per les quals cal considerar Manuel Sanchis Guarner un dels intel·lectuals valencians més compromesos amb el seu país, no solament durant durant el XX sinó potser durant molts segles.

Una recordança que té que iniciar-se obligatòriament rememorant la seua visió, quasi profètica, en la direcció de l'I.C.E. de la Universitat de València. Van ser molts anys que treballàrem junts ell, Josep Iborra i tants de nosaltres, preparant docents per ensenyar la nostra llengua en els nivells reglats de l'ensenyança. La visió que D. Manuel va tenir significà que quan ni a Catalunya ni a les Illes hi havia professorat reciclat ací ja tenim en teníem vora tres mil. La introducció de la llengua pròpia a aquelles comunitats va ser possible gràcies als professors valencians i a la previsió del nostre director. La presència de valencians als centres docents catalans va ser tan massiva que els caps de setmana es llogaven autobusos que partint dels pobles més llunyans anaven agafant docents, poble a poble, i portant-los a les seues ciutats valencians per descansar. Era fàcil trobar-te per la carretera l'autobús dels soldats que venien a passar el cap de setmana a casa i l'autobús dels professors de llengua que també.

Crec que encara està per fer-se justícia a la tasca en l'I.C.E. de persones com Sanchis Guarner i Josep Iborra, perquè encara ara a Catalunya i les Illes Balears (en aquest darrer cas el màxim responsable del tema era valencià) podem trobar molts docents, i d'altres professions que tenen que veure amb l'idioma com és el cas d'animadors culturals, valencians.

Una de les grans virtuts seues era el fer les coses com una obligació de la que no tenia que esperar recompensa. El seu compromís el manifestà de la manera més exquisida i a la vegada més intel·ligent que puga imaginar-se. La polèmica de l'hipotètic nomenament com Cronista Oficial de la ciutat de València és per exemple modèlic. Com vostés saben a D. Manuel li oferiren la possibilitat de ser Cronista de València, ell mai no ho demanà, però el cerrilisme de certs regidors i l'actitud visceral d'alguns estaments del Cap i Casal avortaren el nomenament. Val a dir que moltes institucions i personalitats insignes de la ciutat recolzaven la proposta però l'Ajuntament definitivament va optar per deixar vacant el càrrec. D. Manuel va contestar de la millor manera possible: cap declaració estrident ni cap paraula, editant "La Ciutat de València",

el llibre més complet i clarificador que mai s'ha publicat sobre la història i sociologia de la capital.

L'esquifida (culturalment i intel·lectual que no per "duros") burgesia valenciana no podia consentir que una persona procedent de la classe social pròpia (no hem d'oblidar que era nebot de canonge) s'interrogara profundament sobre el ser de la identitat valenciana. Calia continuar (encara és eixa la política que tants grups dominants pregonen) enfangats en l'autosatisfacció i en la creença que el nostre és el millor dels móns i que res no te que analitzar-se.

No trigaria massa eixa munió de personatges en frenar propòsits fins i tot del nivell més elevat que pretenien honorar el nostre D. Manuel. Amb motiu de la transició democràtica, després de la mort de Franco en el primer Senat del nou estat, el rei d'Espanya tenia competència per designar un nombre de represenants del món de la cultura, la ciència o les arts. El propòsit de la Casa Reial, i així figuraria en els primers papers, era nomenar D. Manuel com Senador Reial però des de València una sèrie de personatges (els mateixos que li impediren ser Cronista Oficial) maniobraren aferrissadament per a que la designació prevista no es produïra. Sanchis Guarner mai no va dir ni una paraula al respecte i sempre es mostrà respectuós amb tots els protagonistes, coneguts o encoberts, de la història.

El seu compromís amb el poble valencià fins i tot el dugué a proclamar la voluntat d'aquest per sobre les enrònies o les elucubracions dels amics del món de la cultura. En la introducció a la sèrie "Els valencians parlen els uns dels altres" ho manifesta clarament quan indica que, a pesar que molts sabuts amics han expressat la seua estranyessa davant el projecte, ell l'ha dut endavant per que li abellia i per que creia que una tasca d'eixes característiques n'era beneficiosa per a la gent del país.

Sanchis Guarner va viure absolutament lligat i compromés amb el seu país fins el mateix dia de la seua mort. Recorde que apenes unes poques setmanes abans del seu traspàs, i a pesar dels disgusts que els atemptats i les sentències legals però injustes li amargaven la vida, en un sopar amb uns pocs amics em demanava informació sobre un pasatge de la història del meu poble de naixement, Onda, en el que els veïns arborant la quatríbarra s'oposaven a passar de ciutat reial a vila senyorial front els desitjos de Ferran el Catòlic. Em va demanar col·laboració per enllestir un llibre en el que anècdotes o referències històriques com aquella foren manifestació de la presència de la senyera sense blau en el comportament històric dels nostres pobles. Li'l vaig prometre, però

no ho vaig poder concretar perquè uns dies després se n'anava ple de projectes i d'idees.

Projectes i idees que ens fan tanta falta per recuperar una consciència i una actitud cívica que va estar sempre principi del seu comportament i treball.